

Az *Apám regénye* és a *Móricz Zsigmond szerkesztő úr* folytatása és kiegészítéseként Móricz Virág most nagy prózaírónk élete utolsó és talán legnehezebb tíz esztendejének krónikáját írta meg. Módszere nagyjából követi az eddigi kötetekét: az eredeti feljegyzéseket, dokumentumokat, leveleket, tervezeteket időrendben fűzi össze, és rövid, tájékoztató szövegekkel, kommentárokkal magyarázza. Hogy nem tudományos szövegkiadásra vállalkozott, s nem is a majdani kritikai kiadás jegyzetanyagának megalapozását végezte el, azzal is jelzi, hogy a könyvhöz nem fűzött névmutatót, s kevésbé ismert nevek mellett sem feltétlenül tünteti fel, kiről van szó pontosan. Ilyen jellegű munkára természetesen sokkal több időt kellett volna fordítania, s bizonyára további éveket kellett volna várunk e rendkívül fontos és jelentős kötet megjelenésére. A Móricz Zsigmonddal foglalkozó további – s reméljük, nemcsak az évfordulók környékén nekibuzduló – kutatásnak kell majd értelmeznie, részletesebben adatait. Móricz Virág gyűjteményét, s erre azért is nagy szükség van s lesz, mert némelyik kommentár jelenleg félreértésekre adhat okot. S ugyanígy: további forrásfeltárára van szükség ahhoz is, hogy elfogulatlanul s lehetőség szerint megnyugtatóan tudjuk értékelni a Nyugat és Móricz kapcsolatát vagy az IGE-ben vállalt szerepét, ott kifejtett tevékenységét, hiszen annak Móricz Virág perszéként szerint egyoldalú beállítást adja. Ez ersze részben természetes, hiszen ki mástól várhatnánk, hogy elfogulatlan szeresse Móricz Zsigmondot, mint éppen tőle, aki nemcsak az író-*lány*, hanem hagyatékának gondozója, szellemi üzenetének közvetítője és kommentálója?

Talán e néhány gondolat előre bocsátása is jelezheti, hogy e tíz utolsó esztendővel kapcsolatban Móricz Virág hallatlanul izgalmas és gazdag dokumentumanyagot sorakoztat fel. Egy pillantás a sajnálatosan gyér számú Móricz-monográfiákba is meggyőzhet, hogy az utolsó tíz esztendőben mit sem lankadva írt, dolgozott, tervezett, küzdött, holott – és ez félreérthetetlenül ki-világlik Móricz Virág könyvéből – egyre tragikusabban magára maradt. Annak a rendkívül bonyolult, szüntelenül változó és átrendezőző folyamatnak, melyet irodalmi életnek nevezünk, nem volt már a középpontjában, s részben talán

ennek felismeréséből magyarázhatjuk, hogy oly gyakran végzett önelemzéseket, lelkiismeretvizsgálatokat, újra meg újra végigtekintve életén, pályáján, összehasonlítva terveit azok megvalósulásával, nagyjából pontos könyvelést vezetve a valóságos és virtuális bevételekről, kiadásokról. A Nyugaton töltött küzdelmes évekre és az IGE körüli harcokra visszaemlékezve jegyezte föl: nem bízik már az emberiségben. Ez azonban csak pillanatnyi elkéseregés! Hiszen néhány lappal odébb már tervezetet készít a szegénység fölemelésének lehetőségeiről, regényt ír, színművet gyárt, s ezek a művek a belőlük áradó mélyeségek elkötelezettséggel mindennél ékesszólóbban perelnek a csüggedt jegyzetekkel.

Már jeleztük, hogy e tíz esztendő krónikája nemcsak tanulságos, hanem tragikus olvasmány is. Egy nagy írónak a felszín sikerei alatt egyre határozottabban megfogalmazódó drámai vívódásai táruálnak elénk, olyan művészegénységé, aki az élet eseményeit nemcsak érzékelt, hanem azokat művek formájában fel is dolgozta, sokszor talán abban a reményben, hogy válságait, meg-hasonlásait kiirathatja magából. Simonyi Máriával kötött házassága felemásra sikeredett, az új élet-társban nem találta meg azt a szellemi ösztönzőt, vívótársat, olykor szükséges ellenfelet, aki még jobb s hitelesebb teljesítményre ösztönözhetne volna. Amint a feljegyzésekből kiolvashatjuk, Móricznak minden emberi kapcsolat témát jelentett, s mihelyt úgy érezte, hogy a megírandó életanyag vesztett érdekességéből, első frissességéből, tüstént új irányba kezdett keresni. Máriában Jankát kereste, de nem találta meg. A küzdésre, polémiaira ingerlő szellemi ellenfelet szerette volna benne, s helyette egy megértő, mindig alkalmazkodni vágyó, az övétől merőben eltérő életideált valló társat talált. Ez azonban kevés volt! „... ő csak nagy pompában szeretett meg-jeleni – írja Máriáról Móricz Virág (I. 343) –, ünnepléshez volt szokva...” Valóban nehéz lehetett megszoknia, hogy Móricz Zsigmond az ünnepektől fél, s nem ő, ám ezzel együtt kettejük kapcsolatának meglazulása aligha innen eredez-tethető. Sokkal inkább kell ennek okát Móricz egyéniségében és életszemléletében keresnünk, abban a nyilvánvaló tényben, hogy az el-magányosodó írónak nem jelentett olyan szellemi és érzelmi háttérrel, amelyet igényelt volna, amilyenre szüksége volt ernyedetlen munkája

közben. S amikor Csibe belépett az életébe, amikor újra meg újra megostromolta leveleiben a debreceni Magos Olgát, voltaképpen ezt a házasságban meg nem talált szellemi partnert fedezte fel bennük, egy sajátos, izgalmas életanyag revelációiként. „Adynak arra kellett Léda – idézi vissza egyik beszélgetését –, hogy magasabbra fokozza költői termelését... Mikor már nem tudott újat adni, ott hagyta...” (I. 645) Kétségtelen, a „termelésre” is társat keresett magának, mégpedig újra meg újra, a munkatempójához hasonló mohó szenvedéllyel. Meghamisítanánk azonban a valóságot – s Móricz maga is ír erről nemegyszer jegyzetei és önvallomásai között –, ha csak ilyesfajta, szellemi kielégületlenségről és mohóságról szólnánk vele kapcsolatban. Az az igazság, hogy „nagytermészetű” ember volt, mint legkedvesebb regényhősei, s legszívesebben ő is úgy roppantotta volna össze a nőket, mint Türi Dani. Simonyi Mária ebben a vonatkozásban inkább porcelánbaba lehetett mellette, egészen más természet, aki az élettől nyugalmat, áttetsző egyszerűséget várt.

Van azonban Móricz Zsigmond belső bizonytalanságainak, a regényekbe kivetített belső valóságainak más forrása is. Elsősorban például a szüntelen anyagi bizonytalanság érzése. Akkori mértékkel mérve elképesztő összeget keresett, ez azonban mégsem volt arányban az általa végzett önpusztító munka mennyiségével, s különösen Miklós Andor halála után egyre erősebb lett benne az érzés, hogy kizsákmányolják, visszaélnék nevével. S bármennyit könyvelt el a „bevétel” oldalára, a kiadások mindig nagyobbak voltak, mert el kellett tartania a hatalmasra duzzadt családot. Egy-egy leányfalusi feljegyzését olvasva töprengve kérdezhetjük, hogyan tudott dolgozni ebben a szörnyűséges nyüzsgésben? Hogy lehetett képes egyetlen nap alatt kilencezer szót leírni? Amikor bárhová ment is, mindenütt családtagokkal találkozott, nemcsak lányaival – talán azokkal a legritkábban –, hanem ilyen s olyan oldalági rokonokkal, akik közül néhányan talán úgy érezték, a jól kereső írónak kötelessége őket eltartani s rendszeresen segíteni? Nagyon komolyan kell vennünk, hogy perccel nemcsak kihasználnia kellett, hanem „anyagilag értékesíteni”. Előlegeként, jobb szerződésekként, magasabb honoráriumokért ostromolta kiadóját, újra meg újra megindult a színpadi hódításra (ezen a téren szenvedte el a legfájdalmasabb vereségeket), kísérletezett a filmmel, s nagyon gyakran nem azért, mert olyan téma munkált benne, amit csak ebben vagy abban a formában írhatott

meg, hanem mert pénzt kellett keresnie, tengersok pénzt. Alighanem ilyen virtuális pénzforrásnak érezte a hatalmas leányfalusi kertet is, mely – így hitte szokásos naivitásával – a mesebeli terület asztalkám módjára meghálálja majd a befektetéseket, s biztos megélhetést ad a családnak. Pedig csak az egymást váltó kertészeknek adott, akikre mégsem haragudott, hiszen ha másként nem, mint témát hasznosította valamennyiüket.

Életkörülményeiben, az oly hőn megírni vágyott témák beteljesedését gátló kiadói szerződésben hihetjük érzelmi labilitásának legfontosabb okát. Érdemes ezzel kapcsolatban néhány feljegyzését és naplójegyzetét idéznünk. 1935. I. 24-én, este fél 11-kor ezt kopogja írógépén: „... A búzacikkeimmel az a baj, hogy nem vall határozottan színt. Nem vallhatok, ha a kapitalizmus lapjától elfogadok ezer pengő fizetést. Aki őszintén ki akar állni a nép érdekeiért, tessék levonni a konzekvenciát, és kimenni és együtt nyomorogni vele. Akkor megtörténhetik, hogy megjön a fordulat, mikor az ő pártja kerül fölül, s ő dirigálhat. De én soha nem vállaltam a végső konzekvenciákat. Valami megszelídített tigris, ahogy Ravasz mondja.” Szabad egy újságíró? – veti fel a kérdést nemegyszer, s így válaszol ugyanez év júniusában: „Meg se moccanhat. Szeretné eltörni a tollát, mikor megírta a vezércikket, diktandóra. Soha még a legtávolabbról se írhat le semmit abból, amivel tele van, és amit szeretne megmondani.” S egy másik hasonló feljegyzés, mely a *Betyár* körül íródott: „A hazugság iszonyít. A pénzkereset miatt való mondvacsinált hazudozás.”

Részben egy nagy író termékeny bizonytalankodásai ezek. Olyan egyéniségé, aki tudja, hogy sok mindent beteljesített, de azt is érzékeli: többet is mondhatott volna a korról, ha az kiengedi szorításából. Hozzá kell tennünk azt is, hogy ezeket az önvallomásokat, műhelyforgácsokat sem mindig kell végérvényes önértékelésnek elfogadnunk. Hiszen sokszor tükrözik a feszített munka utáni természetes elernyedést, máskor pedig a mű írása közben megfogant türelmetlenséget, ingerültséget, mely ugyanúgy alkotásra serkentője volt Móricznak, mint a megfelelő emberi közeg. Nyilvánvaló persze, hogy ezekből a töredékekből is összeállítható és rekonstruálható volna a szellemi ember drámája, akinek félelmes mélységű mondanivalója volna koráról, de az nem akar ebbe a tükörbe nézni. Így omlik össze a Dózsa-regény terve, s így kényszerül Móricz pénzt hozó vállalkozásokba is fektetni energiáját, mely-

nek még teljesebb kibontakoztatására inkább nyugalmas hónapokra lett volna szükség.

Persze, nagy kérdés, volt-e egyáltalán hajlama, adottsága az elmélyülésre. Eleme volt az élő, a mozgó, alakuló valóság, csak abban mozgott igazán otthonosan. Hallgatta az embereket, feljegyzéseket készített, s a megfigyelt életanyagot máris formába öntötte, látványa törtek fel belőle a szépirodalmi alkotások, fölöslegesnek érezte, hogy könyvekkel, választott témájától idegen olvasmányokkal bástyázza körül magát (de a történeti hitel kedvéért hatalmas forráskutatásokat végzett!). Az Otthon-körben ezért is érezte kicsit idegennek magát. „... nem olvasok nyelveket – jegyzi föl 1935. IV. 21-én, éjjel –, s így képtelen vagyok lépést tartani velük. De még a fordításokat sem olvasom. Csakugyan, egész különös, mennyire nem érdekel a könyv az élő ember mellett. Egy munkással beszélni nekem több, mint könyvcillagokkal.” Ez a Móricz írta a nagyszerű Shakespeare-tanulmányokat, s ez ásta bele magát a magyar irodalom múltjába, hogy kibányássza onnan a *Magvető* kincseshalmát! Mindig célirányosan dolgozott! Terveit, elgondolásait igyekezett minél tökéletesebben megvalósítani, s ehhez nem sajnált fáradságot, olvasmányt. A munkája volt az élete, s ez lett az elmélkedési anyaga is. Nem véletlen, hogy a kort, az irodalmi életet s a maga múltjának egy-egy felvillanó emlékét is ilyen szemmel vette vallatva. A harmincas évek irodalmáról, arról a titokzatos, sejtelmes és boldog életformáról, melyről manapság oly sok emlékeztetést és önéletrajzi kalandozást olvashatunk, az ő feljegyzéseiből aligha lehet rekonstruálni. De azt pontosan, hogyan éltek az egyszerű, a szegény emberek, s milyen kint jelentett az igazi tehetségnek ezt látni, átélni, megszenvedni. (Érdemes megjegyeznünk, hogy az önéletrajzi visszaemlékezések egy része forrásértékű az író életrajzára vonatkozóan. Amit az 1919 után, ellene indított „alaptalan hajszaról” ír, némiképp módosíthatja az irodalomtörténet eddigi képét, melyet *A magyar irodalom története* V. kötetének Móricz fejezete – az író 1934. június 12-i naplófeljegyzésének ismerete híján – így összegzett: „A forradalom bukása után nehéz idők jöttek... Móricz Zsigmondra is nehéz sors várt. A forradalomban való részvételéért támadják a kurzus hatalmasai, a Petőfi Társaságból és a Kisfaludy Társaságból kizárták; szuronyos csendőrök kísérték kihallgatásra.” E feljegyzésben a következőket írja: „*A Légy jó-t* a velem szemben elkövetett igazságtalanság miatt írtam meg. Voltaképpen nem volt ellenem semmi

más vád vagy gyanú, csak az, hogy a kommun utolsó napján felvettem azt az 56 000 koronát [ami járt a kiadótól]. Ebből következtették, hogy nagy kommunista voltam, és emiatt fogtak el, zártak be és nyomoztak egyéb bűnök után. Mivel más nem tűnt ki, és erre formailag jogom volt, nem is lett semmi bűnügy a dologból, szabadon eresztettek, sőt feljelentést sem lehetett ellenem kovácsolni – csak Pekár és még néhányan tartják fenn mai napig a kommunista vádat. – És én ennek az alaptalan hajszásnak köszönhetem a *Légy jó-n* kívül még a *Tündérkert-et* is.” Hasonlóan forrásértékűek, írói szemléletének kialakulása szempontjából igen lényegesek azok a feljegyzések, melyek írói indulásának hátteréről szólnak (I. 310 sköv.).

A kései Móricz-művek, illetve prózájának fordulata megértésének szempontjából alapvető fontosságú a Csibe-epizód megértése. Ezzel kapcsolatban is rengeteg dokumentum olvasható Móricz Virág könyvében, de csak ezek, illetve az öhozzjuk fűzött kommentárjai alapján e kapcsolat aligha értelmezhető megnyugtató módon. Alapvető kérdésnek mutatkozik, hogy a *Tíz év* jó néhány olyan Csibének szóló Móricz-levelet idéz, kommentál, melyet az író végül nem küldött el, hanem feljegyzései közé tett. Az író és modellje közötti kapcsolat nyilvánvalóan az elküldött és megkapott levelek alapján volna elemezhető, illetve az kíván széljegyzetet, végül miért nem juttatta el ezeket a dokumentumokat, melyek gyakran elégedetlenségét, csalódottságát hangsúlyozzák. Mégiscsak fontosnak érezte ezt a kapcsolatot? Vagy ebben remélte feloldani súlyos magányát, kínzó egyedüllétét? További téma-lehetőséget sejtett benne? Olyan kérdések ezek – s számukat lehetne szaporítani –, melyekre ebből a gyűjteményből nem kaphatunk választ. Ki kételkedne benne, hogy Móricz Zsigmond lányai kevésbé lelkesedtek apjuk új felfedezettje iránt? Csibe azonban ezzel együtt kulcsfigurája az író utolsó éveinek, az azokban játszott szerepe, illetve szerepének mibenléte pedig további kutatásokat igényel.

Hadd utaljunk még néhány olyan kérdésre, melyet épp a *Tíz évben* közölt dokumentumok alapján feltétlenül tovább árnyalandónak vélünk. Móricz Zsigmond és Németh László... Az *Ember és szerep* olvasása közben Móricz Zsigmond a következőket jegyzi föl: „Strindberg óta nem látok nála egocentrikusabb íróvezért. Nem annyira Szabó Dezső-s, mint Strindberg-es...” Másutt (I. 355): „De ez tesz vezérré valakit, ha ennyire hisz önmagában, s ennyire

lenéz mindenki mást. Az ilyen ember tisztába jön avval, hogy ő maga mit ér: ezen a szobron dolgozik egész életében, s ezzel vele jár, hogy roppant fontos neki, hogy más milyen viszonyban akar lenni vele." Németh László emberi karakterének ismeretében azt kell mondanunk, Móricz rendkívül érzékenyen tapintott rá annak néhány olyan gyengéjére, mely valóban különleges, nehezen megközelíthető, erősen énközpontú alkattá tette. De ugyanez a Németh László mégis kitűnő, érzékeny és sok vonatkozásban hiteles portrét írt Móricz Zsigmondról, amelyben lényegesen más optikával mutatja be kettejük kapcsolatát. S hogy ezt a látszólagos ellentmondást értelmezni és magyarázni tudjuk, arra is figyelemmel kell lennünk, hogy másként nyilatkozik meg egy író, amikor önmagának ír, a nyilvánosság kizárásával, s megint másként alakítja táborát, választja szövegségeit. Élet és irodalom e divergenciáját talán soha nem lehet megnyugtatóan feloldani. De a további kutatás minden bizonnyal legalábbis közelíteni tudja...

Móricz és Babits, illetve Móricz és a Nyugat... A *Tíz évben* közölt feljegyzések között jó néhány ingerült kifakadás olvasható Gellért Oszkár ellen (ezek előzményeit megtalálhatjuk a *Móricz Zsigmond szerkesztő úrban*), Babitsról aránylag kevés szó esik, érezhető, hogy Móricz elsősorban nem neki tulajdonítja a Nyugat körüli, végül is kenyértörésre vezető nézeteltéréseket. Ebben a kérdéskörben mindaddig nem lehet megnyugtató végeredményre jutni, míg a Nyugat-kutatás, mely elméleti vonatkozásokban fontos eredményeket hozott, el nem jut odáig, hogy a lap kiadásával kapcsolatos adatokat – ha ezek egyáltalán megvannak még! – tisztázza. Gellért Oszkár emlékezései – melyeknek aligha szabad kritikátlanul forrásértéket tulajdonítani – teljesen más megvilágításba helyezik e komplexumot, mint Móricz feljegyzései. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Móricz Zsigmond sokszor épített légvárakat, s bár nagy gonddal, megható alaposággal adott számot önmagának anyagi helyzetének alakulásáról, olykor elképesztően súlyos terheket vállalt abban a reményben, hogy egy húszárvagással sikerül olvasók ezreit tömöríteni maga köré. Végelemzésben emberfeletti áldozatokat hozott a Kelet Népeért is anélkül, hogy túlzott reményei, már-már utópista elképzelései – már ami az olvasók megszerzését illeti – valóra váltak volna. Ha a Nyugat kérdésében jelen pillanatban nehéz volna is kimondani a végső szót, Móricz utolsó tíz esztendejében azért akadnak olyan analógiák, melyek azt mutatják,

hogy a nagy tekintélyű folyóirat szerkesztésével is némiképp indokolatlan várakozásait akarta beteljesíteni.

Ha már szólottunk élet és irodalom olykor tapasztalható ellentétéről, ne feledkezzünk meg arról a vonzó képről sem, melyet a *Tíz év* alapján Móriczról, az emberről alkothattunk. Rendkívül, olykor már-már kérérlhetetlenül kemény önmagával szemben. De bámulatosan és meghatóan figyelmes az egyszerű emberek iránt. Nem véletlenül tudott olyan intenzív kapcsolatot teremteni velük, s az sem véletlen, hogy a zárkózottnak mondott parasztembereket egy-két szóval meg tudta nyitni a maga számára. Mentalitására talán az az epizód a legjellemzőbb, amit egy vendégséggel kapcsolatban jegyez föl. Barátaikat fogadták: Schöpflinéket, Karinthyékat, s amikor eltávoztak, megelégedettek az akkori illemszabályról: senki nem hagyott ott diszkrétan kisebb, a személyzetnek szánt összeget. A házigazda egy pengőt helyez a ládára, s örömmel figyeli, ahogy a család izgatottan találgatja, ki lehetett ilyen nagylelkű. Egy ilyen epizód többet elárul emberségéről, mint mások hosszú visszaemlékezései.

Ismeretes a kései Móricz egyik sok félreértésre alkalmat adó gondolata, a „hagyd a politikát, építkezz!” jelszó. Megkülönböztetett figyelemmel olvassuk hát azokat a gyakran felbukkanó részleteket, melyekben a politikáról általában s a politizálásról közli impresszióit. Érezhető, hogy olyan ember gondolatai ezek, aki teljesen kiábrándult korának politikai tevékenységéből, aki sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a becsületes, őszinte s épp ezért lázító erejű tényfeltárásnak, mint a róla való beszédnek. Gömbös Gyula nagyhangú és üres pátosza éppoly idegen számára, mint a Kisgazda Párt exponenseinek magatartása. Abból a néhány megjegyzésből, melyben Deák Ferencben való csalódottságának okait mondja el, kiderül, azért nézte felülről saját korának politikáját, mert abban is ugyanazt a gesztust érzékelte, melyet Deáknak tulajdonított: „megszökött a forradalom elől”. S Móricz Virág minden bizonnyal hitelesen idézi vissza apja szavait, amikor az a következő gondolatokat fejtegette: „Az írónak is folyton azt tanácsolják, hogy ne nyúljon a politikához, ne avatkozzék bele, mert ha csak közel is megy hozzá, megégeti a fűz. Vagy legalábbis bemocskolja magát. És minden pártnak kellemetlen is, ha íról van jelen. Az író nyitott szemmel néz, nem fegyelmezhető, a maga feje szerint ítél, tehát soha nem jó párttag. Ez így van még a szocialistáknál is. Az író kritizál

és a pártvezéreknek Fejbólintó Jánosra van szükségük.” (I. 373)

„Örült agymunka”, hatalmas tervek, nagy csalódások s nagy művek történetét fogja át e tíz

év. S hogy még teljesebben láthatjuk, s a majdani kutatás még pontosabban értelmezheti, azt Móricz Virág könyvének köszönhetjük.

Rónay László

JÓZSEF ATTILA-VERSEK ELEMZÉSE

Bp. 1980. 278 l. (Műelemzések Kiskönyvtára)

Az irodalomtudomány egyik ága, a műelemzés gyorsuló ütemben tudományosodik. Aligha különös ez, az irodalomtudomány minden ágazatára jellemző, tágabb értelemben akár a gyorsuló idő korunkra jellemző természetes következményeként is szemlélhető. A műelemzésre is érvényes tudományos gyorsulás azonban az anyag, a vizsgált közeg különössége miatt mégis elgondolkodtató. A szövevényes összefüggések feltárásának igénye a tudományos műelemzést is interdiszciplinárisává avatja, a diszciplínák fokozódó fejlődése pedig spontán lendületet kölcsönöz az elemien természetes tempónak. A racionális-teoretikus tudományosság az irodalomtudomány azon ágazatait állítja leginkább gondok elé, amelyek közvetlenül kötődnek a művészi alkotásokhoz, a költeményekhez. A műelemzés működése evidencia, tudomány és művészet közvetlen találkozásának elsőrendű alkalmá, gyakorta perdöntő alkalmá. Dinamikusan változó harmónia s dinamikusan változatos feszültségek mutatkoznak ilyenkor, a tudományos közelítés mikéntje határozza meg a találkozás eredményét, a megismerés sikerét vagy kudarcát.

A lírai mű külső formai jegyeinek elemzése többé-kevésbé egzakt módszerek alkalmazását jelenti, a feltárt jelenségek sokszor a jelentés, a lényeg, a mélység felé jelölnek ki utakat. Az interpretáció inkább szubjektív, radikális intuíción alapul, hagyatkozik, a ráérzés bizonyosságának hite irányítja, rendszerint kerüli a „pepecselést”, a külső forma szakszerű elemzését. Az értelmezés általában rövidre köt, lényegre tör. Bonyolultabb változata objektívebb, eszme- vagy gondolat történeti távlatokat vizsgál, ideák külső ihletését nyomozza, az egyedít így általános jelentéskörbe emeli.

A tartalom és forma organikus egységét ismerő és vállaló magyar műelemző gyakorlat is részese azonban annak a sokszínűségnek, amely arányok, irányok, „elvek és utak” tekintetében egyetemesen jellemzi korunkat. Az intuitív interpretáció hívei bizonyára belső, személyes ügynek tekintik a műmagyarázatot, őket látszik igazolni a tény, hogy aligha akad két ember, aki mindenben ugyanúgy értelmezne egyetlen verset, a felkészültség mértékétől függetlenül. Egyre bizo-

nyosabb persze az is, hogy az arányos – formát és jelentést együtt mérlegelő – műelemzések bizonyos közelítést jeleznek, végleteket enyhítenek.

József Attila verseinek elemzése gazdag s örvendően gyarapodik. A műelemzés irányainak sokszínűségét tükrözik ezek az elemzések, magyarázatok is, az elsőrendűen formaelemző vagy éppen értelmező irányokkal együtt. Holott a kettő közelségére int maga a költő, különösen a lényeg, a jelentés magyarázatára nézve. Nevezetes sorai a lélek logikájáról, arról, hogy „A líra: logika – de nem tudomány” (*Ha lelked, logikád...*) ki nem zárják az egzakt tudományos elemzést, de támaszt sem kínálnak az okoskodó, elméletieskedő, sokszor szándéktalanul is öncélú vivisekciónak. A tudományos műelemzés akkor találkozik igazán József Attila programjával, ha hű marad elemi törvényéhez, ha a költemény formai-tartalmi egységéhez értelmi-érzelmi egész emberséggel közelít.

Szabolcsi Miklós szerkesztette a *József Attila-versek elemzése* című kötetet, maga a szerkesztő négy verset magyaráz (*Megfáradt ember, Tiszta szívvel, Verettetvén – Végül, Elégia*). A kötet öt munkatársa hét vers elemzésével szerepel (Bókay Antal *A város peremén s a Karóval jöttél...*, Kecskés András *Téli éjszaka*, Szigeti Lajos *a Ritkás erdő alatt*, Szőke György *a Magad emésztő*, Tverdota György *a Klárisok és a Március elemzője*).

A tanulmányok „elsősorban a középiskolai tanároknak” kívánnak segítséget nyújtani, híven a sorozat szelleméhez. A *Bevezetés* e tömör szerkesztési szándéka persze inkább alkalomszerű, hiszen az elemzések színvonala bármely szakfolyóirat kívánalmait képes kielégíteni. Didaxisnak, oktatási metodikának nyoma sincs, ami nézetünk szerint szerzők és olvasók között partneri kapcsolat nyomatókosít. Így természetes a tudományos műelemzés újabb eredményeiből szerkesztett antológiának minősíteni a kötetet. A válogatás aztán műhelykaraktert ölt, mester és tanítványok közös megmutatkozásának fórumává lesz, csupán látszólag esetleges.

A szerzői egyéniségek különbözősét követve két végtel tanúi lehetünk. Szabolcsi Miklós